

De 'kleine oorlog'

Leo Salemink

Scholieren in verzet

Rond 4 en 5 mei komt de Tweede Wereldoorlog bijna altijd ter sprake in de klas. Vaak hebben we het dan over een grote wereldoorlog en bijna altijd gaat het over volwassenen en hun verzet, hun collaboratie of hun bevrijding. In dit artikel gaat het over scholieren en hun 'kleine oorlog' in de vorm van een concrete en tegelijk zeer symbolische gebeurtenis.

2

"VLAGINCIDENT"

OP HET GEMEENTELIJK LYCEUM
TE EINDHOVEN
29 MEI 1942

De historicus Leo Salemink was een aantal jaren docent geschiedenis. Op het moment is hij werkzaam als publicist.

De Duitse bezetter had grootse plannen met de scholen, maar in het verzuilde Nederland was dat niet eenvoudig. De schoolbesturen lieten zich niet zomaar de wet voorschrijven. Vooral de meer inhoudelijke aanpassing van het lesprogramma werd een fiasco. Er kwam weliswaar verplicht gymnastiek, wat veel leerlingen niet eens zo vervelend vonden, ook werd de geschiedenisles wat minder vaderlands ingekleurd en verdwenen bepaalde boeken uit de schoolbibliotheek, maar erg veel verder ging het allemaal niet. Het invoeren van Duits op de basisschool werd alom tactisch ontdoken en nieuwe – door de bezetter voorgescreven – boekjes lieten lang op zich wachten of kwamen in het geheel niet tot stand. Maar op het meer bestuurlijk-organisatorische vlak had de bezetter meer succes: joodse leraren werden ontslagen, insignes en uniformen van de NSB moesten op school getolereerd worden en – het ergste van allemaal – het lukte de bezetter in de meeste gevallen om joodse leerlingen van school verwijderd te krijgen. Vooral deze uiterst discriminerende maatregel was voor de hele schoolbevolking een ware beproeving.

Bezoek van Mussert aan Eindhoven op 29 mei 1942, de foto is van de NSB-fotodienst. Ter ere van het bezoek werden NSB-vlaggen uitgestoken vanaf de gemeentelijke gebouwen.

Er werd geprotesteerd, vertragingstactiek toegepast, met namen gefraudeerd, maar in bijna alle gevallen verdwenen de joodse meisjes en jongens. Soms werd met tranen in de ogen en een brok in de keel afscheid genomen van de klasgenoten.

En de scholieren zelf? Was er verzet of was dat iets voor volwassenen?

Wanneer je onderzoek gaat doen, merk je dat er op veel plaatsen vormen van 'klein verzet' van leerlingen worden vermeld: het pesten van een NSB-leraar, ruzies op het schoolplein tussen de OZO (Oranje Zal Overwinnen)-groep en de veel kleinere Houzee (NSB-groet)-groep, soldaten bekogelen met sneeuwballen, het helpen van leraren die moeten onderduiken etcetera. Klein verzet in de zin van pesten en uitdagen van de bezetter en vooral ook van zijn handlangers.

Maar soms ging dit verzet verder, zoals op het Gemeentelijk Lyceum van Eindhoven waar zich in een toch al broei-
rige sfeer uiteindelijk het beroemde vlagincident voltrok. Een uitgesproken

en tot de verbeelding sprekende vorm van scholierenverzet.

Het vlagincident

Op het Gemeentelijk Lyceum van Eindhoven was de sfeer al vanaf het begin van de oorlog opstandig, zeker toen Eindhoven in de persoon van veearts Pulles een NSB-burgemeester kreeg. Deze werd bijgestaan door de uiterst fanatieke NSB-wethouder van onderwijs, Hermes.

De rector van de school, Elich, was een verstandig man, populair bij ouders, leerlingen en leraren; 'soms van elastiek, soms van hard beton', zoals bij zijn afscheid werd gememoreerd. Met tact en wijsheid probeerde hij Pulles en Hermes tegemoet te treden. Toen de joodse leerlingen van school moesten vertrekken, was er nog niet echt sprake van verzet, hoogstens van groeiende onvrede. Maar de bom barstte op 29 mei 1942.

De feiten zijn bekend en opmerkelijk: Mussert bezoekt als leider van de NSB

de stad Eindhoven, voor Pulles en zeker ook voor Hermes een feestdag. Alle openbare gebouwen – dus ook het Gemeentelijk Lyceum – worden versierd met de NSB-vlag. Bij de scholen wordt deze demonstratief boven de hoofdingang opgehangen.

Op het Gemeentelijk Lyceum weigeren bijna alle leerlingen de school binnen te gaan tot verbazing van de leraren die vanuit de lerarenkamer toekijken. De reactie van het gemeentebestuur (lees : Pulles en Hermes) is furieus: men laat de vlag nog dagenlang hangen, ook al is Mussert allang weer vertrokken en men dreigt met draconische straffen.

Na een paar dagen is de staking door tactisch en bemiddelend optreden van rector Elich voorbij. Elich wil uiteraard een algehele sluiting van de school voorkomen. Maar de zware straffen die Pulles en Hermes willen opleggen – 220 leerlingen schorsen voor een periode die varieert van acht dagen tot een jaar – roept opnieuw woedende reacties op van de gehele schoolbevolking.

Medescholieren,

Ons schoolconflict krijgt nog een staartje. De diverse straffen zijn reeds uitgedeeld en bekend. Omdat bij het bezoek van Mussert aan Eindhoven de NSB-vlag ofwel de oranje-blauw-bleu-vlag uitgestoken was, hebben we geweigerd de school in te gaan.

Dit was ons goed recht. Zoiets nemen we niet.

In 1937 werd onze rood-wit-blauwe vlag wettig verklaard.

Van onze Nederlandsche beginselen doen wij, ook voor de NSB, geen afstand.

De vaderlandsche geschiedenis leerde ons, hoe onze groote helden offers wisten te brengen voor Land en Vrijheid. Die lessen hebben we goed begrepen!

Nooit bukken we voor de NSB. "Dan liever de lucht in" zei van Speyck.

Onze solidariteit moet er borg voor staan, dat thans geen slachtoffers vallen. Zolang er maar één geschorst blijft, zij ons besluit:

Allen naar school of geen!

Daarbij nog dit: Niet de rector straft ons, maar een NSB-burgemeester.

Waar bemoeit die vent zich mee?

Bespreekt dit met je klasgenooten. Op maandag 8 juni a.s.

moet de school leeg blijven.

Die wel gaat, is een lafaard.

Wij zullen laten zien aan Pulles,

dat een Hollandsche jongen geen sul is.

P.S. Geef dit aan vrienden en vriendinnen op onze en andere scholen,
Maar weest voorzichtig.

Rector Elich waagt het Pulles te beschuldigen van machtsmisbruik en geeft daarvoor – heel slim – ook juridische argumenten vanuit de onderwijs-wet.

De leerlingen reageren door met andere scholen te gaan overleggen over acties. Eventjes dreigt er een soort algehele onderwijsstaking in Eindhoven. Ze maken ook een pamflet dat oproept tot actie. Een bijna historisch gefundeerd protest tegen dictatuur met een flinke dosis tactisch inzicht. Niet geschreven door een of andere bekende verzetsgroep, maar door een stel Brabantse scholieren anno 1942.

Het vervolg

Pulles en Hermes kiezen eieren voor hun geld. Na een lange procedure van briefwisselingen – tot in Den Haag toe – loopt alles met een sisser af. Van de opgelegde straffen komt niets terecht en de rust keert voorlopig terug op school. Een smadelijke afgang voor de NSB.

In februari 1943 probeert Hermes opnieuw zijn invloed op de school te doen gelden. Hij houdt een toespraak in de aula, maar vanaf het begin is de sfeer confronterend. Er zijn heel wat leerlingen met in hun knoopsgat een lucifer met oranje kop (symbool van verzet) en sommigen wagen het zelfs met hun rug naar Hermes toegekeerd te staan. Leerlinge Liesje Derks gaat vervolgens voluit tegen Hermes in. In een licht chaotische sfeer eindigt deze bijeenkomst.

Een maand later komt Hermes weer op school bij een verplichte vertoning van een NSB-propagandafilm. Deze keer komt Pulles zelf ook mee, misschien wel omdat zijn eigen zoon ook op deze school zit.

De leraren hebben zich met tegenzin laten strikken voor de actie van de hoge heren. Maar de leerlingen gaan opnieuw in de aanval: er komen er bijna vijftig ondanks de verplichting niet opdagen en de rest onderbreekt de film regelmatig met gejoel (als Mussert te zien is) en heft op een gegeven moment het Engelse volkslied aan ... En dat in 1943 in bezet Nederland ten gehore van NSB-kopstukken! Men kan zich voorstellen hoe Pulles en Hermes de zaal hebben verlaten. Ze laten zich de rest van de oorlog niet meer op school zien. En rector Elich blijft ook daarna voor Hermes een lastpost, onder andere als hij weigert in het kader van de arbeidsinzet de leerlinglijsten ter beschikking te stellen.

Ten slotte

Was dit soort scholierenverzet uitzondering? Het is nooit uitgezocht, maar minstens één voorbeeld uit het Brabantse is de moeite waard om hier nog kort te vermelden: de ambachtsschool in Helmond.

Toen de meeste Nederlanders hun radio moesten inleveren, werden daar op school door leerlingen illegale krantjes verspreid. En toen in 1943 alle Nederlandse soldaten zich moesten melden bij de bezetter voor internering, – op de Helmondse ambachtsschool ging het om zeven leraren – brak een gezamenlijke staking van leraren en leerlingen uit. Hierbij traden de leerlingen zeer actief op, met alle risico's van dien. Sommige Brabantse stakingsleiders werden gevangen gezet in het concentratiekamp Vught en elders in Nederland vonden zelfs executies plaats.

De school hield de staking een week vol, langer dan veel andere instellingen en bedrijven in Brabant.

Dit waren voorbeelden van 'de kleine oorlog'. Geen heldendaden die de geschiedenisboeken haalden, maar spontaan verzet van scholieren. En in deze zin is de typering 'klein verzet' eigenlijk onjuist. Misschien moeten we wel spreken van groot verzet van toen nog relatief kleine mensen.

Of – zoals in een herdenkingsbrochure uit 1945 over het vlagincident in Eindhoven is te lezen – 'voor ouderen een stimulans en een schitterend voorbeeld'.

En voor jongeren in onze tijd hopelijk een historisch maar ook tijdloos voorbeeld van moedig verzet tegen fascisme en dictatuur.

Burgemeester Pulles

Dit artikel is gebaseerd op:

- J. Bergmans, *Het Vlagincident op het Gemeentelijk Lyceum te Eindhoven* (1945)
- J. van de Berg, *De geschiedenis van het Gemeentelijk Lyceum te Eindhoven* (1945)
- J. van Oorschot, *Eindhoven. Een samenleving in verandering. Deel 2* (1982)
- Noordbrabants Historisch Jaarboek* nr. 11 (1994)
- J. Merks, *De ambachtsschool te Helmond gedurende de oorlogsjaren* (1949)

Het is geschreven voor leerlingen van bovenbouw-klassen. Voor een klas-sengesprek kun je ook uitgaan van het pamflet en dit gebruiken als instap voor een discussie over collaboratie, verzet en accommodatie. Afhankelijk van voorkennis en niveau van de leerlingen kan de docent daarbij zijn eigen vraagstelling bedenken.